

Nr 12

Utlåtande i anledning av väckt motion om sänkning av den pensionsberättigande åldersgränsen för änkepension.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 176, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Gustafsson* i Borås och fru *Sjöstrand* yrkat, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om översyn av gällande bestämmelser rörande änkepension i syfte att sänka den i lagen stadgade pensionsberättigande åldersgränsen till lägre än 55 år, och att förslag härom framlägges för riksdagen».

I fråga om de skäl, som motionärerna anfört till stöd för sitt yrkande, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till motionen.

Gällande bestämmelser

Ä n k e p e n s i o n utgår enligt *lagen den 29 juni 1946 om folkpensionering* till änka, som fyllt 55 år, om hon uppnått denna ålder senast under det kalenderår, varunder mannen avlidit, och varit gift med honom minst fem år. Om särskilda skäl föranleder därtill, kan änkepension utgå till änka, som fyllt 55 år, även om hon icke uppnått denna ålder förrän efter det kalenderår, varunder mannen avlidit, eller om hon varit gift med honom kortare tid än fem år (3 § 4 mom.). Änkepension utgår efter inkomstprövning med högst 1 360 kronor om året (4 § 3 mom.), vartill kommer indextillägg (6 §) med för närvarande 120 kronor per år, tillhoppa alltså för närvarande 1 480 kronor om året. Änkepension tillkommer ej änka, som åtnjuter folkpension i annan form. Ingår änka nytt äktenskap, upphör hennes rätt till änkepension (3 § 4 mom.). Änkepensionen höjes i förekommande fall med kommunalt bostadstillägg (7 §).

Änkepensionsförmånerna kompletteras med vissa andra förmåner, bland dem de s. k. ä n k e- och ä n k l i n g s b i d r a g e n, varom bestämmelser finnes i *lagen den 26 juli 1947 om bidrag till änkor och änklingar med barn*. Enligt denna lag äger änka eller änklingsbidrag, som under sin vårdnad har barn i äktenskapet med den avlidne maken eller annat barn, som vid makens död stadigvarande vistades i makarnas hem, erhålla bidrag av allmänna medel för egen del. Bidrag utgår dock endast under förutsättning, att barnet icke fyllt tolv år och att vårdnadshavaren stadigvarande bor tillsammans med barnet. Rätt till änke- och änklingsbidrag föreligger icke om vårdnadshavaren åtnjuter folkpension samt upphör om vederbörande ingår nytt äktenskap. Bidraget utgår med belopp motsvarande änkepension enligt la-

gen om folkpensionering. Vidare ökas bidraget med indextillägg med samma belopp som när änkepension utgår. Kommun kan besluta att till bidragsberättigad skall utgå kommunalt bostadstillägg.

En annan bidragsform, som i detta sammanhang må något beröras, är de särskilda barnbidragen. Bestämmelserna härom återfinnes i lagen den 26 juli 1947 om särskilda barnbidrag till änkers och invaliders m. fl. barn. Sådant bidrag som här är i fråga utgår utöver allmänt barnbidrag bl. a. till barn, vars fader avlidit (6 § 1 mom. 1.). Bidraget, som är inkomstprövat (6 § 3 och 4 mom.), utgör högst 600 kronor per barn och år (1 §) och utgår t. o. m. den månad, varunder barnet fyller 16 år (4 §).

Motionen

De senaste årens reformarbete på socialpolitikens område har, framhåller motionärerna, i skilda sammanhang aktualiserat frågan om stödåtgärder för änkor. De svårigheter som möter gift kvinna vid mannens frånfälle vore ofta av den art, att samhället borde gripa in för att mildra svårigheterna. Anmärkningsvärda åtgärder hade visserligen redan vidtagits från samhällets sida för att hjälpa änkor till möjligheter att få utbildning och lämpligt förvärvsarbete och därigenom ekonomisk trygghet. De behövliga och i och för sig icke obetydliga förmåner som nu utginge till änkor förefölle dock motionärerna alltjämt vara otillräckliga, särskilt för änkor under 55 år och med barn över 12 år.

Efter att ha berört vissa förbättringar i fråga om änkepensioneringen, vilka genomfördes vid 1955 års riksdag, uttalar motionärerna, att änkoras rätt till pension näppeligen syntes ha fått en i allo tillfredsställande lösning genom det av riksdagen antagna förslaget. Starka skäl syntes enligt motionärerna tala för att man i stället borde ha genomfört de förslag som framlagts av änkepensioneringskommittén; en redogörelse för kommitténs förslag, som bl. a. innebar en sänkning av änkepensioneringsåldern, kommer att lämnas i det följande.

De ensamställda kvinnornas hjälpbehov erbjöde visserligen, anför motionärerna, stora variationer, men även om så vore fallet syntes rättvisekravet tala för en sänkning av den generella änkepensioneringsåldern. Den nya socialhjälpslagen och de olika familjesociala åtgärderna betydde mycket i fråga om lättnader för den kategori människor det här vore fråga om, men spörsmålet kunde icke anses vara löst på ett i allo tillfredsställande sätt. Ett stycke närmare lösningen komme man, anför motionärerna, om det stadgades »att förutsättningar för rätt till änkepension är för handen då änkan vid mannens död fyllt 50 år — fränsett inkomstprövning — eller från mannens död tills hon uppnått sagda ålder haft vårdnaden om och stadigvarande eller med allenast tillfälliga avbrott sammanbott med minderåriga barn samt att hon varit gift med den avlidne i minst fem år». Under dessa förutsättningar skulle, uttalar motionärerna, änkepension utgå till änka som fyllt 55 år.

Änkepensioneringskommitténs betänkande

I november 1952 avgav änkepensioneringskommittén ett betänkande (SOU 1952: 36) angående stöd åt änkor och vissa andra ensamstående kvinnor m. m.

Kommittén behandlade i betänkandet de ensamställda kvinnornas problem såväl i vad detta utgör ett arbetsförmedlings- och arbetsanskaffnings-spörsmål som i vad det är en fråga om att bereda dem ett rimligt uppehälle genom direkt ekonomiskt understöd. I förra avseendet föreslog kommittén olika åtgärder för inplacering i förvärvslivet av änkor och frånskilda m. fl. kvinnor, vilka under längre eller kortare tid varit borta från arbetsmarknaden men på grund av ändrade levnadsförhållanden åter söker sig dit. Vad angår frågan om ekonomiskt stöd till de ensamställda kvinnorna föreslog kommittén bl. a. förbättringar av änkepensioner, änkebidrag och särskilda barnbidrag.

I fråga om de belopp, varmed *änkepension och änkebidrag* utgick vid den tidpunkt då kommitténs betänkande avlämnades, föreslogs i betänkandet viss höjning. Även i fråga om de *särskilda barnbidragen* föreslog kommittén viss höjning av de då utgående beloppen. Kommittén prövade i detta sammanhang även frågan huruvida den bland förutsättningarna för rätt till *änkebidrag* uppställda *åldersgränsen för barnet, 10 år*, borde höjas. Kommittén ansåg sig emellertid ej böra förorda en höjning av åldersgränsen.

I fråga om änkepensionen föreslog kommittén en utvidgning av kretsen av de till *änkepension berättigade*. Såsom huvudförutsättningar för rätt till änkepension uppställde kommittén, att änkan vid mannens död fyllt 50 år eller från mannens död tills hon uppnått sagda ålder haft vårdnaden om och stadigvarande eller med allenast tillfälliga avbrott sammanbott med barn, som ej fyllt tio år, ävensom att hon varit gift med den avlidne minst fem år. Under dessa förutsättningar skulle änkepension utgå automatiskt — frånsett inkomstprövning — till den som fyllt 55 år.

Detta innebar bl. a., att kommittén bibehöll det dåvarande kravet på minst fem års äktenskap.

Någon generell sänkning av *änkepensionsåldern, 55 år*, ansåg sig kommittén ej kunna förorda främst av hänsyn till angelägenheten av att ifrågasvarande kvinnor såvitt möjligt utnyttjade sin arbetskraft till förvärvsarbete.

Vad åter angår *änkeåldern*, dvs. den ålder änkan skall ha uppnått vid makens död för att vara pensionsberättigad — denna var vid tiden för kommitténs betänkande 55 år; om särskilda skäl föranledde därtill kunde änkepension utgå, om änkan uppnått sagda ålder under det kalenderår, varunder mannen avlidit — innebar kommitténs förslag en sänkning av åldersgränsen. Kommittén framhöll bl. a., att det ur rättvisesynpunkt ej kunde anses lämpligt att såsom ditills skett draga gränsen mellan änkepensionsfallen

utan och med skälighetsprövning vid så hög ålder som 55 år. För änkor med minderåriga barn vore det rimligt att i förevarande avseende jämställa tid, då änkan efter mannens frånfalle haft att draga försorg om barnen, med tid varunder hon levat i äktenskap; dock torde, framhöll kommittén, den föreslagna regeln få ganska begränsad räckvidd, eftersom den endast finge aktualitet i de förhållandevis fåtaliga fallen, då kvinnor fött barn sedan de fyllt 40 år.

Den av kommittén sålunda föreslagna gränsdragningen i fråga om rätten till änkepension ansåg sig kommittén emellertid av flera skäl böra uppmjuka. Kommittén framhöll sålunda, att regeln att änka, som vid 50 års ålder hade barn under tio år, kunde erhålla änkepension från 55 års ålder skulle medföra, att viss tid, högst fem år, kunde komma att förflyta mellan den tidpunkt, då änkebidrag upphörde att utgå på grund av barnets ålder, och den då änkepension kunde beviljas. Endast om yngsta barnet fötts sedan modern fyllt 45 år, kunde änkebidrag omedelbart avlösas av änkepension. Kommittén fann därför, att någon möjlighet borde finnas att i fall av behov medgiva änkepension även under denna mellantid.

Denna möjlighet borde — framhöll kommittén — för övrigt omfatta även sådana fall, då änkans man avlidit, sedan hon fyllt 50 år men innan hon uppnått 55 års ålder, och hon hade vårdnaden om barn under tio år. Möjlighet att tillerkänna änka mellan 50 och 55 års ålder pension syntes böra finnas också då relativt hög ålder hos änkan ej sammanträffade med låg ålder hos barn. Åtskilliga änkor, som vore yngre än 55 år, kunde nämligen ha lika stort behov av änkepension som de som uppnått sagda ålder. Och detta torde understundom vara fallet även beträffande dem som vid mannens död endast hade vuxna barn eller aldrig haft barn. För att änkan skulle bli berättigad till understöd under här ifrågavarande tid borde enligt kommitténs mening alltid krävas en särskild prövning av hennes förhållanden. Denna prövning borde främst gå ut på att klarlägga frågan huruvida hon skäligen kunde inpassas i förvärvslivet eller, därest hon redan hade förvärvsarbete som emellertid gäve ringa inkomst, huruvida inkomsten kunde ökas. Därvid borde naturligtvis tagas hänsyn till änkans och barnens hälsotillstånd, men den omständigheten att änkan fysiskt och psykiskt vore vid god vigör och i övrigt oförhindrad att söka sig ut på arbetsmarknaden syntes ej under alla förhållanden böra betaga henne rätt till understöd. Även om änkans arbetsförmåga ej vore nedsatt, kunde svårigheter att bereda henne tillfredsställande sysselsättning uppkomma på grund av att näringslivet på orten vore odifferentierat eller till följd av blott den omständigheten att änkan nått förhållandevis hög ålder. Därför borde i varje fall där det icke vore uppenbart onödigt fordras, att organ för den offentliga arbetsförmedlingen verkställt undersökning rörande möjligheten att anskaffa arbete åt änkan. Vid sagda undersökning borde beaktas även de möjligheter till fortsatt yrkesutbildning eller omskolning eller till näringshjälp som kunde föreligga. Även om det av utredningen skulle framgå att änkan icke kunde inpassas i den öppna arbetsmarknaden, borde det icke under alla omstän-

digheter vara givet att understöd skulle utgå, exempelvis ej om änkan hus-hållade för barn med förhållandevis goda inkomster.

Dessa överväganden föranledde kommittén att till de förut angivna förutsättningarna för rätt till änkepension foga en kompletterande bestämmelse av innebörd, att den, som blivit änka i åldern mellan 50 och 55 år eller som blivit änka tidigare men vid 50 års ålder hade barn under tio år, skulle kunna beviljas änkepension redan från mannens död resp. från 50 års ålder, då det med hänsyn till svårighet för änkan att vinna utkomst genom arbete och övriga omständigheter prövades skäligt.

Kommittén ansåg emellertid, att det även med den föreslagna kompletteringsregeln finnes gränssfall, där för undvikande av orättvisa änkepension borde utgå, såsom när fråga vore om mycket långvariga äktenskap, varunder hustrun ej utövat förvärvsarbete, eller där änkan hade ett stort antal barn. Sedan kommittén efter olika överväganden funnit, att en regel, avsedd att vinna en mera mekanisk tillämpning, ej kunde uppställas för de aktuella gränssfallen, föreslog kommittén en ytterligare på skälighetsprövning vilande bestämmelse, innebärande att änkepension skulle kunna utgå även i andra fall, därest särskilda skäl föranledde därtill, utan annan bestämd förutsättning än att änkan varit gift med den avlidne mannen minst fem år. Pension skulle dock i dessa fall ej kunna beviljas för tid innan änkan fyllt 50 år.

De sålunda föreslagna förutsättningarna för rätt till änkepension upptogs i ett av kommittén utarbetat förslag till ändring i lagen om folkpensionering, enligt vilket förslag 3 § 4 mom. i nämnda lag skulle få följande lydelse.

Änka som fyllt femtiofem år äger, såframt hon ej eljest åtnjuter folkpension, rätt till sådan i form av änkepension under förutsättning

a) att hon vid mannens frånfälle fyllt femtio år eller från mannens frånfälle tills hon uppnått sistnämnda ålder haft vårdnaden om och stadigvarande eller med allenast tillfälliga avbrott sammanbott med barn, som ej fyllt tio år; samt

b) att hon varit gift med den avlidne mannen minst fem år.

Under förutsättningar, som angivas ovan under a och b, må änkepension utgå jämväl för tid innan änka fyllt femtiofem år, där det med hänsyn till svårighet för henne att vinna utkomst genom arbete och övriga omständigheter prövas skäligt.

Änka, som varit gift med den avlidne mannen minst fem år, må, när särskilda skäl föranleda därtill, beviljas änkepension även i annat fall än förut nämnts, dock icke för tid innan hon fyllt femtio år.

Ingår änka som åtnjuter änkepension nytt äktenskap, upphör rätten till pensionen.

Vidare föreslog kommittén, att under 33 § folkpensioneringslagen skulle upptagas en bestämmelse av följande innehåll.

Sökes änkepension enligt 3 § 4 mom. andra eller tredje stycket, är sökanden på anmaning av pensionsnämnden skyldig att för undersökning angående möjligheten för henne att vinna utkomst genom arbete inställa sig hos organ för den offentliga arbetsförmedlingen. Över sådan undersökning skall organet avgiva yttrande. Åberopas såsom skäl för änkepension sjuklighet

eller klenhet, skall beträffande läkarundersökning gälla vad som stadgats i föregående stycke. (Hänvisningen avser läkarundersökning i fall då invaldpension eller sjukbidrag sökes.)

Änkepensioneringskommitténs förslag inför riksdagen

Av änkepensioneringskommittén föreslagna åtgärder för inplacering av ensamställda kvinnor i förvärvslivet, bl. a. genom viss omskolningsverksamhet, upptogs vid 1955 års riksdag till behandling i statsverkspropositionen (V ht p. 52). Enligt en i statsverkspropositionen lämnad redogörelse hade arbetsmarknadsstyrelsen tagit upp frågan om de lämpliga utbildningsvägarna för den dittills i ringa utsträckning bedrivna omskolningsverksamheten för änkor, fränskilda m. fl. Styrelsen hade funnit, att den mest ändamålsenliga lösningen vore att bereda ensamstående kvinnor samma utbildningsmöjligheter som partiellt arbetsföra. Departementschefen hade icke något att erinra häremot men ansåg att verksamheten i avvaktn på ytterligare erfarenheter borde bedrivas på försök och i begränsad omfattning.

Statsutskottet tillstyrkte i sitt utlåtande nr 5 den föreslagna försöksverksamheten för de ensamstående kvinnorna, och riksdagen godkände utlåtandet i denna del.

Kommitténs förslag i övrigt, avseende utvidgningar och förbättringar av de understödsformer, som står berörda kvinnogrupper till buds, hade redan tidigare realiserats i viss omfattning. Sålunda hade genom en år 1953 företagen höjning av de särskilda barnbidragen vad kommittén i detta hänseende föreslagit blivit tillgodosett.

I propositionen nr 128 år 1955 underställdes änkepensioneringskommitténs förslag i fråga om änkepensionen samt änke- och änklingsbidraget m. m. riksdagens prövning.

I propositionen föreslogs, att beloppet av änkepensionen samt änke- och änklingsbidraget skulle höjas från 1 080 till 1 440 kronor. Vidare föreslogs viss uppmjukning av kravet på fem års äktenskap för rätt till änkepension; och i fråga om bidragen till änkor och änklingar med barn förordades, att åldersgränsen för barn, som bidragstagaren skall ha under sin vårdnad för att ha rätt till bidrag, skulle höjas från tio till tolv år. Dessa Kungl. Maj:ts förslag godkändes av riksdagen.

I fråga om änkepensioneringskommitténs förslag om en utvidgning av kretsen av de änkepensionsberättigade hänvisade föredragande departementschefen, statsrådet Sträng, i propositionen bl. a. till att förslaget i remissyttrandena varit föremål för delade meningar, varvid bl. a. uttryckts uppfattningen att nu ifrågavarande behovsfall hellre borde tillgodoses inom ramen för den nya socialhjälp.

Departementschefen förklarade att han för sin del inte kunde biträda förslaget om en utvidgning av kretsen av de änkepensionsberättigade på sätt kommittén förordat. Behandlingen av förevarande frågekomplex syntes de-

partementschefen böra ingå som ett led i den familjesociala politiken i övrigt och torde därför böra göras till föremål för förnyat övervägande först sedan en kartläggning skett av de aktuella hjälpbehoven för de ensamställda kvinnorna och av de ovan i detta utlåtande berörda reformernas inverkan härvidlag. Att den inventering av de familjepolitiska åtgärderna, som igångsatts av 1954 års familjeutredning, i detta sammanhang komme att bli av stor betydelse vore enligt departementschefen självfallet.

I en i anledning av propositionen väckt *motion, II: 577*, behandlades stadgandet att änkepension, när särskilda skäl föranleder därtill, kan utgå, oaktat änkan vid mannens frånfälle ej fyllt 55 år, och yrkades, att riksdagen måtte beakta i motionen framförda synpunkter på och önskemål om en vidgning av ramen för skälighetsprövningen.

Propositionen och motionen behandlades av *sammansatt stats- och andra lagutskott* i dess *utlåtande nr 5*. Utskottet behandlade till en början det i motionen framförda yrkandet beträffande en utvidgning av rätten till änkepension för de yngre änkor samt anförde härutinnan till en början beträffande stadgandets tillkomst och innebörd följande.

Spörsmålet att åstadkomma en mjukare övergång mellan olika grupper av änkor i vad angår 55-årsregeln kan tänkas löst på olika sätt. Redan i sitt förslag till den nuvarande folkpensioneringslagen övervägde socialvårdskommittén ett uppslag med sådant syfte. Enligt detta skulle änkepensionen utgå med ett reducerat belopp — $\frac{2}{3}$ resp. $\frac{1}{3}$ av full pension — till änkor, som vid mannens bortgång fyllt allenast 54 resp. 53 år. Denna anordning avvisade dock kommittén själv, bl. a. på den grund att pensionsbeloppen skulle bli för små för att vara effektiva. Emellertid kan man, i stället för att ge alla änkor som vid änkeblivandet tillhört viss åldersgrupp en reducerad pension, lämna ett begränsat antal änkor i övergångsgrupperna pension med fullt belopp. Härigenom skulle den nämnda olägenheten med socialvårdskommitténs uppslag bortfalla. Denna senare linje följdes då man genom beslut vid 1948 års riksdag öppnade möjlighet till änkepension för en änka, även om hon vid mannens frånfälle ej fyllt 55 år. Andra lagutskottet uttalade vid sin behandling av ärendet, att den eftersträfvade gradvisa övergången lämpligen finge åstadkommas på så vis, att förutsättningarna för att änka skall bli pensionsberättigad, oaktat hon vid mannens frånfälle ej uppnått 55 års ålder, skärptes, ju längre tid som förflutit mellan mannens död och hennes 55-årsdag. Någon bestämd maximigräns för denna tidrymd syntes utskottet icke böra fastställas, men densamma borde i överensstämmelse med tanken hos socialvårdskommittén i dess ovan berörda förslag som regel icke överskrida två år. Då pensionen börjar utgå vid uppnådda 55 års ålder, skulle eljest mellan änkeblivandet och den första utbetalningen av pensionen förflyta alltför lång tid. Vid bedömande av om särskilda skäl föreläge borde vidare hänsyn tagas till andra angivna förhållanden. Därvid finge den omständigheten huruvida änkan kunnat återinpassas i förvärvslivet avgörande betydelse.

I frågan om en utvidgning av skälighetsprövningen utöver enligt de riktlinjer, som andra lagutskottet vid 1948 års riksdag enligt det föregående uppdragit, anförde det sammansatta stats- och andra lagutskottet följande.

Änkepensionen utgår enligt huvudregeln till kvinnor som på grund av relativt hög ålder och efter tämligen långt äktenskap i allmänhet har svårig-

heter att få något förvärvsarbete av betydelse när mannen avlidit. Generellt sett föreligger här ett behov som ej kan fullt tillgodoses genom kvinnans egna insatser i förvärvslivet. Dessa fall är därför lämpade för en hjälpform av socialförsäkringstyp, där reglerna kan göras mer stela och schematiska. Den i motionen avsedda utvidgningen avser fall, där hjälpbehov enligt de angivna schematiska reglerna ej förutsättes, men där dock av särskilda skäl ett hjälpbehov föreligger. Givetvis bör samhället även i sådana fall kunna träda hjälpende emellan. Men enligt utskottets mening är folkpensioneringen icke den mest lämpade formen för hjälp i dylika fall. — Änkepensioneringskommittén har för sin del föreslagit en icke oväsentlig utvidgning av kretsen av de änkepensionsberättigade. De regler kommittén därvid uppställt — med olika möjligheter till undantag och skälighetsprövning — belyser att det, när man går utanför den nuvarande kretsen av änkepensionsberättigade, knappast går att konstruera schematiska regler som ger rättvisa. Som utskottet ovan anmärkt bör en socialförsäkringsform som folkpensioneringen ta sikte på fall som kan bedömas just efter sådana mer schematiska regler. De fall där särskilda skäl föreligger till att samhället hjälper trots att dessa regler ej är tillämpliga bör hänföras till en hjälpform som byggs upp på en allmän behovsprövning. På riksdagens bord ligger nu förslag till lag om socialhjälp. Denna hjälpform, som avses skola träda i stället för fattigvården, synes utskottet bättre lämpad för de i motionen åsyftade fallen. Utskottet kan därför icke biträda förslaget i motionen om en utvidgning av den särskilda behovsprövningen inom ramen för folkpensioneringen i nu förevarande hänseende.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande.

En redogörelse för tillämpningen i praxis av stadgandet om särskilda skäl finnes i änkepensioneringskommitténs ovan i utlåtandet berörda betänkande, SOU 1952:36. Därav framgår bl. a., att pensionsstyrelsen vidtagit vissa åtgärder för att så vitt möjligt åstadkomma en enhetlig tillämpning av stadgandet. En redogörelse för rätt till änkepension enligt lagtext, förarbeten och praxis finnes även i nr 3 år 1950 av tidskriften »Folkpensioneringen», organ för föreningen för främjande av pensionsstyrelsens verksamhet.

Det av sammansatta stats- och andra lagutskottet i dess ovan återgivna utlåtande nr 5 år 1955 åberopade förslaget till *lag om socialhjälp* (prop. nr 177 år 1955) har numera, med endast smärre ändringar, vilka i detta sammanhang icke är av intresse, godtagits av riksdagen (andra lagutskottets utl. nr 39 år 1955; riksdagens skr. nr 397 år 1955).

Utredningar, m. m.

1954 års familjeutredning avgav i september 1955 ett betänkande, Samhället och barnfamiljerna, (SOU 1955:29), i vilket även frågor rörande de ensamstående mödrarnas och bland dem ankornas ekonomiska situation upptagits till behandling. Betänkandet har remissbehandlats.

Socialstyrelsen erhöll den 10 juni 1955 av Kungl. Maj:t i uppdrag att företa en särskild statistisk undersökning beträffande de ensamstående

mödrarna. Med anledning av detta uppdrag har socialstyrelsen verkställt en intervjuundersökning av ett antal ensamstående mödrar. Bearbetningen av det insamlade materialet pågår f. n. inom socialstyrelsen.

Beträffande den ovan i utlåtandet berörda, av 1955 års riksdag beslutade *försöksverksamheten för omskolning och yrkesutbildning av ensamstående kvinnor* har Kungl. Maj:t föreskrivit, att samma bestämmelser som gäller för yrkesutbildning av partiellt arbetslösa (s. k. civilskadade) skall äga tillämpning. Kungl. Maj:t har tillika bemyndigat arbetsmarknadsstyrelsen att under innevarande budgetår intill ett belopp av 100 000 kronor bestrida på staten ankommande kostnader för härav ävensom av motsvarande verksamhet för medelålders och äldre — manlig eller kvinnlig — arbetskraft i övrigt föranledda bidrag.

I årets statsverksproposition (V ht p. 72) uttalar *föredragande departementschefen, statsrådet Ericsson*, i fråga om kostnaderna för överflyttning av arbetskraft, att för nyss berörda verksamhet, i avvaktan på närmare erfarenheter av verksamheten, såsom arbetsmarknadsstyrelsen föreslagit samma belopp å 100 000 kronor som för innevarande budgetår torde böra beräknas för nästa budgetår. Frågan är nu föremål för övervägande i statsutskottet.

Utskottet

Då en kvinna blir änka möter henne i regel, förutom personliga, också ekonomiska problem av skilda slag. Oftast har hon ej någon möjlighet att förbereda sig för sin situation som ensamstående; i många fall kommer den som en plötslig katastrof. Särskilda svårigheter uppkommer givetvis för änkor med minderåriga barn.

För samhällets del uppkommer här problem gällande såväl arbetsförmedling och arbetsanskaffning som också direkt ekonomiskt underhåll till änkorna.

Ur såväl ekonomisk som personlig synvinkel är det för änkorna av väsentligt intresse att — i den mån deras arbetskraft ej erfordras i hemmet för barnen — alla möjligheter tillvaratages att bereda dem försvarsarbete. Här sammanfaller för övrigt änkoras intresse med samhällets. Många av de kvinnor som här är i fråga saknar emellertid yrkesutbildning eller har inte haft något yrkesarbete efter det de ingick äktenskap. Av de äldre har säkerligen åtskilliga över huvud taget inte varit ute på arbetsmarknaden. För de äldre änkorna möter därjämte svårigheter att få yrkesarbete redan av det skälet att på arbetsmarknaden ofta råder en viss restriktiv inställning i fråga om nyanställning av äldre arbetskraft. Det torde i allmänhet främst vara på det husliga området som änkorna nu har möjlighet att vinna anställning.

Vissa åtgärder har redan vidtagits från samhällets sida i syfte att underlätta för änkorna att åter vinna inträde på arbetsmarknaden. Under innevarande budgetår har sålunda i arbetsmarknadsstyrelsens regim påbörjats en försöksverksamhet med syfte att bereda omskolning och annan yrkesutbild-

ning åt bl. a. ensamställda kvinnor, vilka utan att kunna hänföras till de partiellt arbetsföra är svårplacerade på arbetsmarknaden. Vid denna försöksverksamhet skall gällande bestämmelser rörande yrkesutbildning av partiellt arbetsföra äga motsvarande tillämpning.

Av vikt är givetvis också att man utnyttjar de möjligheter som kan yppa sig att ge dessa kvinnor deltids- och hemarbete och att man söker finna nya arbetsområden där de kan placeras. I detta sammanhang bör uppmärksammas de behov av arbetskraft som må kunna uppkomma vid en utvidgning av den öppna vården av äldre och sjuka ävensom det behov av arbetskraft för barmtillsyn som föreligger hos de förvärvsarbetande mödrarna. Dessa frågor står redan på dagordningen. Det synes utskottet som om nu förevarande spörsmål inom en icke alltför avlägsen framtid kan komma i ett delvis förändrat läge.

Det torde emellertid icke vara möjligt att i samtliga fall lösa de ekonomiska problemen för änkor genom att inordna dem i förvärvslivet. För dem som blir änkor vid högre ålder här sålunda ansetts föreligga ett *generellt* behov av ekonomiskt stöd — detta är bakgrunden till att änkepension utgår enligt folkpensioneringslagen, alltså enligt en hjälpform av socialförsäkringstyp, där reglerna naturligen måste göras tämligen stela och schematiska. Änkepensionen, som är inkomstprövad, utgår enligt huvudregeln till änka efter det hon fyllt 55 år under förutsättning att hon uppnått denna ålder senast under det kalenderår, varunder mannen avlidit, och att hon varit gift med honom minst fem år. Änkepensionsåldern är således 55 år under det att den s. k. änkeåldern fått en i viss mån rörlig gräns. Givetvis kan även änkor som uppnått 55 års ålder först efter det kalenderår, varunder mannen avlidit, vara i behov av ekonomisk hjälp, och samhället bör även i sådana fall kunna träda hjälpare emellan. Denna hjälp kan enligt gällande bestämmelser i vissa fall lämnas enligt folkpensioneringslagen, nämligen om särskilda skäl föranleder därtill. I fråga om tillämpningen av detta stadgande torde numera ha utbildats en viss praxis, varom må hänvisas till ovan i utlåtandet omnämnda redogörelser.

Motionärerna yrkar nu en översyn av gällande bestämmelser om änkepension i syfte att generellt sänka den pensionsberättigande åldern, änkeåldern, till lägre ålder än den nu gällande; av motiveringen i motionerna framgår, att en sänkning av änkeåldern till 50 år åsyftas. Änkepensionen skulle emellertid även enligt motionärernas förslag utgå först sedan änkan fyllt 55 år. Mot en sådan anordning kan till en början invändas, att tiden närmast efter det en kvinna blir änka i många fall även från ekonomisk synpunkt är den svåraste, bl. a. därför att det måste taga någon tid innan hon kan inordnas i förvärvslivet. Under denna övergångstid skulle emellertid ej heller enligt motionärernas förslag utgå någon änkepension. I många fall skulle alltså resultatet bli att änkan till en början, innan hon kunnat erhålla något förvärvsarbete, bleve hänvisad till att söka behovsprövad socialhjälp för att, sedan hennes förhållanden ordnats upp, komma i fråga för åtnjutande av den — enbart inkomstprövade — änkepensionen.

Situationen för de änkor som enligt förslaget i motionen skulle få änkepension först sedan en övergångstid av upp till 5 år förflutit efter det de blivit änkor synes utskottet icke kunna likställas med situationen för dem som blir änkor först vid 55 års ålder. Utskottet, som vid fjolårets riksdag hade att behandla motioner om en utökning av de fall då änkepension utgår på grund av särskilda skäl, uttalade därvid att folkpensioneringen icke är den mest lämpade formen för hjälp i dylika fall. Detta gäller i lika hög grad den i nu förevarande motion berörda gruppen av änkor med deras inbördes högst skiftande förhållanden. Den reformerade, på en allmän behovsprövning grundade hjälpform, som innefattas i den av fjolårets riksdag antagna socialhjälpslagen, synes utskottet däremot väl lämpad för de i motionen berörda fallen. En betydande del av ifrågavarande änkor torde för övrigt även om motionärernas förslag godtoges få anlita denna hjälpform för tiden från änkeblivandet till dess de uppnått 55 års ålder.

I anledning av vad i motionen anföres om änkor med minderåriga barn vill utskottet erinra om att sådana änkor kan erhålla s. k. änkebidrag, till beloppet motsvarande änkepensionen, för tiden till dess barnet uppnått 12 års ålder. Till barn vars fader avlidit kan vidare utgå särskilt barnbidrag.

Utskottet kan, såsom av det ovan anförda torde framgå, icke tillstyrka motionärernas förslag.

Utskottet hemställer,

att förevarande motion, II: 176, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 6 mars 1956

På andra lagutskottets vägnar:

ELSA JOHANSSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Nils Elowsson, Axel E. Svensson, Sunne, fru Carlqvist, fru Svenson*, herrar Huss*, Mannerskantz och Grönkvist; samt

från andra kammaren: fru Johansson i Norrköping, herr Nilsson i Göteborg, fru Västberg, herr Odhe, fröken Höjer, fru Ewerlöf, herrar Ericsson i Näs* och Rimmerfors.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Rimmerfors*.